

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR DRÁMAIRODALOM ELFELEJTETT ÉRTÉKEI*

GEROLD LÁSZLÓ

Két kezdőmondat is kínálkozik az írás élére, melyben a jugoszláviai magyar drámairodalom elfelejtett értékeit próbálom számba venni; a dráma helyét vizsgálni ebben az irodalomban és az itteni magyar színházi kultúrában.

Az első mondat: A dráma sohasem volt az első világháborút követően konstituálódó, de igen messzi és régi, évszázados hagyományokkal rendelkező irodalmunk számottevő műfaja.

A másik: Itt drámát írni mindig meglehetősen bizarr ötlet és vállalkozás volt, s talán még ma is az.

Ennek ellenére születtek drámák, nem is kis számmal, sőt színpadra, tehát közönség elé is kerültek, természetesen már jóval kisebb számban, s nem is mindig a legértékesebbek.

Értéknyomozó vizsgálódás során a drámákra ügyelve, és a színpadi művek és a színjátszás, valamint a színházak viszonyát taglalva — mert drámákról beszélni, még ha elfelejtett értékekről is van szó, a színjátszás lehetőségei és körülményei, részvétele nélkül, mint bárhol másutt, itt is lehetetlen — lényegében egymástól sok mindenben különböző három korszakot kell látni, áttekinteni és megkülönböztetni.

Az első, amely a legrégebb nyomoktól 1918-ig határozható meg, időben a legterjedelmesebb. A második a két háború közötti néhány évtizedet — 1918-tól 1945-ig — öleli fel. A harmadik viszont a felszabadulástól a mai napig tart.

Bár időbelileg valóban az első korszak a legterjedelmesebb, értékek szempontjából mégis ez kínálja a legkevesebb felfedeznivalót, mármint a felújítás, a mostani színpadra állítás — amin az elfelejtett értékek felfedezését mindenekelőtt érteni kell — lehetősége tekintetében. A magyarázatot a színházi élet sajátos ellentmondásosságában fedezhetjük fel.

* Felszólalás a 22. Sterija Játékok 1977. április 19-én és 20-án megtartott, Drámairodalmunk feledésbe merült értékei című tanácskozáson.

A múlt század legelejétől, talán már 1816-tól voltak itt magyar nyelvű hivatásos szintű színházi előadások, folyamatosságot mutató rendszerességgel jöttek a különféle vándortársulatok, köztük a legjobbak is, melyek a magyar színjátszás élvonalába tartozó színészeket tudták soraikban; többnyire volt közönség is, amely együtt nevelődött a színjátszással, de nem vagy szinte csak alig volt hazai dráma. Léteztek játszásra alkalmas termek, arénák, majd épületek színházak is, de mindezek csak vendégfogadók voltak, ahová be-betértek az arra járó, a városi előljárásgóktól engedélyt kapott trüppök, s mivel csak rövid ideig tartózkodtak egy-egy városban, nem volt hatásuk a drámairodalom serkentésére. Érdekük lett volna új drámák színpadra segítése, ha másképp nem, hogy előadásaik látogatottságát növeljék, de alkalmuk, módjuk nem volt rá. Ilyen vonatkozásban különösen tanulságosnak kínálkozik az összevetés a szerb nyelvű színjátszással és drámairodalommal, amely később jelentkezik, mint a német vagy a magyar nyelvű, de azzal a helyzeti előnnyel rendelkezik, hogy nem máshonnan érkező, tranzit társulatok művelik, hanem az amatőrökből hivatásos színészekké avanzsálók. Időben tehát némileg késik a szerb nyelvű színjátszás, de ugyanakkor az állandó társulat vagy társulatok révén biztosabb, szilárdabb alapot nyújt a fejlődésre, ideszámítva a drámairodalmat is.

Mindenképpen az első nyomok között kell számon tartani a Petőfi egykori színésztársának, Szuper Károlynak fennmaradt naplójában található bejegyzést: „Tegnap fejeztük be előadásainkat Zomborban Zombori leányvásár című kompozíciómmal, mely nem bír több beccsel, mint az alkalmi darabok, de arénánkat színültig megtölté nézőkkel.” A bejegyzés dátuma: 1847. június 28.

Ezt követően évtizedekig mindössze néhány szórványpróbálkozásra tudunk, s majd csak a század utolsó három évtizedében, főleg pedig a századforduló táján következett be jelentős változás. A kor magyar dramaturgiájának két fő vonulatát követi az itteni termés is, nem törődve vele, hogy mindkettő, a verses történelmi dráma és a zsákutcába jutott népszínmű, már anakronisztikus. És hogy sem az országosan ismert Jámbor Pál, sem a szabadkai színházi életben évtizedekig jelentős figuraként szereplő Szebenburger Károly, akiknek drámái a legnagyobb sikert aratták, sem a tekintélyes polgároknak számító helyi ügyvédek, tanítók, tanárok, újságírók, gyógyszerészek, orvosok amatőr próbálkozásai nem voltak olyan erőteljesek, hogy ma rájuk mint drámairodalmunk letéteményeseire kelljen emlékezni. Igen érdekes törekvésként tarthatjuk azonban számon a színész, direktor és darabíró Deréki Antal vállalkozását, a Dreyfus-ügyről írt drámáját, amelyet 1898-ban mutattak be Szabadkán és a két újságíró, Csillag Károly 1898-ban írt, Madách Imre Az ember tragédiájának ihlető hatására született drámai költeményét, a Sátán útját és Havas Emilnek 1910-beli A magántanárúr című társadalmi vígjátékát. Ha ennek a korszaknak a számottevő, talán ma sem

egészen érdektelen szövegeit keressük, akkor mindenekelött a novellistáknak kiváló Gozdsu Elek és Csáth Géza drámái mellett ezekben lehetjük fel az itteni magyar nyelvű drámairodalom első periódusának értékeit.

Lényegesen más kép mutatkozik meg a két háború közötti korszakban mind a színjátszás, mind pedig a drámairodalom tekintetében.

1918-cal megszűnt a hivatásos magyar színtársulatok (még vándortrupok sem voltak), ezzel szemben konstituálódott a jugoszláviai magyar irodalom.

Drámák ekkor is születtek, de még az a véletlen, ami egykor egy-egy jó szándékú direktor képében szánta meg az itteni színdarabírókat, sem lehetett segítségükre abban, hogy színműpróbálkozásaik közönség elé kerüljenek. Esetleg egy-két vállalkozó szellemű s az üres polgári szóra-koztató színjátszástól immunis műkedvelő csoport támogatását remélhették. De ez a sovány vigaszú szerencse is kevésnek adatott meg.

Ha valamikor szép illúzió volt színművet írni s remélni annak színpadi viszontlátását, ebben a periódusban már inkább hősi tett volt a darabírás, mert szinte semmilyen reális megjelenítési eséllyel sem kecsegtetett.

Ennek ellenére írtak drámákat, s ahogy néhány évtized alatt a kor irodalmi törekvései rendre kimutathatók a mind jobban erősödő, szerveződő és terebélyesedő jugoszláviai magyar irodalomban, ugyanúgy minden irányzat kihordta a maga néhány, eleve halálra ítélt drámai szövegét is. Az avantgarde Lőrinc Péter Igen-nem-fehér-fekete címmel dadaista drámát ír, a szocialisztikus irodalmat művelő Somogyi Pál köz-zéteszi A díj című színművét, a polgári irodalomhoz tartozó Radó Imre pedig az Áram című vígjátékot. Az impresszionizmussal elegy posztszimbolizmus Szenteleky Kornélnak A fény kigyúl és ellobog című jelenet-sorát mutatta fel, melyet ő is Az ember tragédiájának ihletésében vetett papírra. Ezzel szemben a népiesek népszínműveket, anekdotázó népies, falusi történeteket írtak, s ezzel egészítették ki a kor dramaturgiájának képét.

A két háború közötti termés alig valamivel több tizenvalahány mű-nél, melyekhez ha hozzáadjuk Lőrinc Péter Marius című, római tárgyú optimista tragédiáját és Sinkó Ervinnek az emigrációban írt három drá-máját — Szabadságon, Az öcs, Határok —, melyek a közelmúltban kerültek elő, akkor sem mondható túl gazdagnak ez a termés. Ettől függetlenül olyan művekről van szó, amelyeket éppen az utókornak, napjainknak kellene utólagos írói beavatkozásokkal vagy anélkül végre színpadra juttatni. Így csak azt látjuk, hogy közülük egyik sem hibátlan mű. Főleg dramaturgiai fogyatékságaik vannak, bár az sem kizárt, hogy ezeket egy jó, ihletett előadás el is tudná tüntetni. Ha létezik fel-fedező feladat színházaink számára, akkor elsősorban itt keresendő. Eddig azonban nem próbálkoztak a holt vagy holtnak hitt drámai anyag

életre keltésével. Mindössze jelzés érkezett a Szabadkai Népszínház irodalmi, kísérleti stúdiója részéről, hogy válogatást, tehát részleteket, némi összekötő-magyarító szöveggel ellátott kollázst mutasson be a jugoszláviai magyar drámahagyománynak ebből a korszakából. Talán ezt követően egyik-másik dráma megkésett ősbemutatója sem várat majd sokáig magára.

A vizsgált harmadik korszak az 1945-től, a Szabadkai Népszínház megalakulásától errefelé született drámák. Itt a legjobb a helyzet. Legtöbb mű íródott, s közülük harminc-egynéhányat be is mutattak. Talán nem is egészen helyén való a folyó termésről is hagyományként beszélni, mert túl friss még az anyag, hogy hagyomány lehetne. De mivel nem hallgatható el, hogy az alig néhány évvel ezelőtti drámák is mindinkább holt, soha színpadra nem kerülő művekké válnak, tehát a hagyomány élettelenége fenyegeti őket, jogos ez a besorolás. Valóban néhány kiváló, mindenképpen színpadi megjelenítést érdemlő mű van közöttük, nem szólva azokról, amelyek kisebb-nagyobb beavatkozással szintén játszhatóvá tehetők. Csak néhány név és cím: Majtényi Mihály pályadíjnyertes drámája, A száműzött, amely szerb nyelven közönség elé került, magyarul csak a Rádiószínház néhány alkalmi megjelenítésével jutott nézők elé. Hasonló eset történt Deák Ferenc Tor című művével, melyet Belgrád és Zrenjanin játszott ugyan, de hivatásos magyar társulat nem. Említhetnénk még Varga Zoltán két művét, A tanítvány című kiváló kamaradarabot, mely a bibliai tárgyú paraboladrámák közé tartozik, és a Péntek, szombat, vasárnap című groteszk művet, Tolnai Ottónak, a modern jugoszláviai magyar költészet egyik legismertebb és leginkább kísérletező kedvű alkotójának Tűzálló esernyő című költői drámáját, Gobby Fehér Gyulának mindmáig legjobb művét, a társadalmi-parabolászerű Nagy építést, s nem utolsósorban Kopeczky László, a legjobb jugoszláviai magyar humorista féltucatnyi víg- és groteszk játékát, melyek közül több évnyi várakozás után nemrég egy bizarr színpadi játék végre közönség elé került, de a többiek, köztük az abszurdoid játékoságú Aida nem énekel című még színpadra vár, akárcsak a fiatal prózaíró-nemzedék ígéretes képviselőjének, Bognár Antalnak Szépségválasztás című darabja.

Lehet, hogy akad még más érdemleges mű a folyóiratok lapjai között vagy az írók fiókjaiban. Az azonban ennyiből is látszik, hogy mindkét színház néhány szezonra előre biztosíthatná a hazai magyar drámák alapján készítendő előadásait, csak ha több lenne bennük a vállalkozó kedv, jobban szívügyük lenne a hazai mű. A szabadkaiak apróbb, egy-két szezonnyi kihagyásokkal állandóan játszottak ugyan hazai magyar drámákat, talán többször is magukba szállhattak volna, az újvidéki magyar színház azonban több mint hároméves fennállása alatt még egyetlen jugoszláviai magyar színművet sem vitt közönség elé.

A hagyományápolásnak és az aktív hagyomány megteremtésének

egyéb formái is léteznek. Például az évtizedekkel ezelőtti ősbemutatók felújítása, új, a mai követelményeknek megfelelő rendezői újraolvasás és színpadi megfogalmazás. Vagy pedig az értékes és erre alkalmas prózai művek, elsősorban regények színpadra való átírása. A jugoszláviai magyar színjátszásban — sajnos — mindkét forma ismeretlen. Egyszerűen arról van szó, hogy a színházakban nem olvasnak eleget, és hiányzik a kezdeményezés. Holott ha nem törődnek a hagyománnyal, akkor önmagukat zárják ki belőle, saját gyökereiket tagadják meg. Ez hasonló viszonyulásbeli rövidlátás, mint amikor mai színház kívánnak lenni új hazai drámák nélkül.